

TÜRK DİLİNİN TARİHİ DÖNEMLERİNİ ADLANDIRMA SORUNU

Fevzi KARADEMİR*

Geliş Tarihi: Aralık, 2015

Kabul Tarihi: Haziran, 2016

Öz

Her köklü dil gibi Türk dilinin de bir tarihi ve bu tarih içinde bir gelişme, dallanıp budaklanma seyri vardır. Bu seyrin, türlü safhaları ile açık bir şekilde resmedilmesi, konunun sağlıklı olarak öğrenim ve öğretimi açısından önemlidir.

Bu çalışma, başlıca iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türk dilinin tarihî dönemleri ve dallanışı ile ilgili yaklaşımlara dikkat çekilmiştir. İkinci bölümde Türk dilinin tarihî dönemlerini adlandırma sorunu ele alınmıştır. Adlandırma sorunu bağlamında özellikle *ilk, ön, ana, eski, orta, yeni, çağdaş / modern / bugünkü* gibi sıfatlarla kurulan dönem adlarının durumu tartışılmış, Türk dilinin tarihî dönemlerinin sağlıklı bir şekilde adlandırılması hususunda öneride bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türk dili, tarihî dönem, adlandırma sorunu.

THE PROBLEM OF NAMING THE HISTORICAL PERIODS OF THE TURKISH LANGUAGE

Abstract

Like every ancient language, there is a history of Turkish language and a development, a ramification process in this history. Illustrating this process clearly with various phases is important in terms of a proper education and training of topic.

This study consists of two primary parts. In the first part, the approaches on the historical periods and the branching of the Turkish language have been pointed out. In the second period, the problem of naming the historical periods the Turkish language has been addressed. In context of the naming problem, the status of the period names which are built with adjectives such as *ilk (first), ön (preliminary), ana (main), eski (old), orta (middle), yeni (new), çağdaş / modern / bugünkü (contemporary / modern / current)* have been discussed and suggestions have been made on the naming of the historical periods of the Turkish language in an accurate manner.

Keywords: Turkish language, historical period, the problem of naming.

Ø. Giriş

Her köklü dil gibi Türk dilinin de bir tarihi ve bu tarih içinde bir gelişme, dallanıp budaklanma seyri vardır. Bu seyrin, türlü safhaları ile açık bir şekilde resmedilmesi, konunun sağlıklı olarak öğrenim ve öğretimi açısından önemlidir.

* Doç. Dr.; Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, karademir73@gmail.com.

Türk dilinin tarih içindeki serüvenini resmetme adına bugüne değin gerek makale / bildiri gerekse kitap düzeyinde çok sayıda eser ortaya konmuştur. Ancak rahatlıkla anlaşılabilir netlikte bir seyir cetvelinin ortaya konduğunu bugün için söylemek güçtür.

Türk dilinin tarih içindeki gelişim safhalarını ve dallanışını ortaya koymak için yapılan hiyerarşik şemalarda zaman / tarih, yön, mekân, boy / millet, dil / lehçe vb. az veya çok farklı kavramları bildiren sözlerin birbirine denk üyeler olarak sıralanması; *en eski-ilk, yeni-çağdaş* gibi yakın anlamlı sözlerin farklı / karşıt kavramları işaretlemek üzere kullanılması; dönemleri belirlemek için kullanılan *eski, yeni, çağdaş / modern / bugünkü* gibi sıfatların zamana ilişik ve göreceli olması; yapılan hiyerarşik sıralamada aynı dönem adının eserden esere yer değiştirmesi; dönemler için biçilen zaman dilimleri konusunda eserler arasında bir uyumun bulunmaması gibi daha birçok sorun, konunun anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Bu yazıda sözü edilen sorunlara ana hatları ile işaret edilmiş, özellikle Türk dilinin dönemlerini adlandırmada kullanılan *ilk, ön, ana, eski, orta, yeni, çağdaş / modern / bugünkü* gibi sıfatlar üzerinde durulup sağlıklı bir adlandırmanın nasıl olması gerektiği konusu tartışılmıştır.

1. Türk Dilinin Tarihî Dönemleri ve Dallanışı ile İlgili Yaklaşımlar

Yazıyla takip edilemeyen dönemleri de hesaba katıldığında, Türk dilinin bin yıllar süren bir yolculuğu; doğudan batıya, kuzeyden güneye milyonlarca kilometreyi bulan bir yayılım / dağılım alanı; onlarca farklı kültürle etkileşmekten kaynaklanan bir iç değişim ve dönüşüm serüveni vardır. Türk dilinin bu çok özellikli yolculuğu yerli ve yabancı araştırmacılarca resmedilmeye çalışılmış, türlü dönemlendirme ve tasnif denemeleri yapılmıştır.

Öncelikle Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri aydınlatılmaya çalışılmış, Türk dilinin Ural¹–Altay² dil grubunda yer aldığı, bu gruptaki dillerle akraba olduğu öne sürülmüştür. 18. yy.ın birinci yarısında İsveçli subay Philipp von Strahlenberg tarafından dillendirilen bu görüş (Caferoğlu, 2001: 10) Türk dili araştırmalarında yaygın olarak benimsenmiş, birçok Türk dili gramerinde Türk dili, Ural-Altay dil grubunda gösterilmiştir (*bk.* Ergin, 1985: 9; Gencan, 1979: 25; Ediskun, 1999: 18; Özçelik-Erten, 2011: 30; Güneş, 2002: 15; Koç, 1996: 48; Karaağaç, 2012: 74; Kurt vd. 2012: 223). Buna Türkçenin yapı özelliği de eklenerek “Türkçe / Türk dili, köken bakımından Ural-Altay dil grubunun³ / ailesinin Altay koluna mensup olup

¹ Ural kolu kendi içinde şu iki kola ayrılmaktadır: 1. Fin-Ugor (Fince, Estonca, Lapça, Macarca, Ugorca), 2. Samoyed (Çeşitli kolları ile Samoyedce) (Temir, 1992: 4; Korkmaz, 2003: LXVIII).

² Altay kolunda şu dillerin yer aldığı kabul edilmektedir: Türkçe, Moğolca, Mançuca, Tunguzca, Korece ve bir görüşe göre Japonca (Tuna, 1992: 7; Korkmaz, 2003: LXVIII).

³ Ergin (1985: 9), *aile* terimi yerine *grup* terimini tercih etmiş ve tercih nedenini şöyle açıklamıştır: “Ural-Altay dilleri arasındaki yakınlık bir menşe birliğinden çok bir yapı birliği şeklindedir. Onun için bu dillere şimdilik bir dil

yapı bakımından sondan eklemeli bir dildir.” düşüncesi Türkçe dil bilgisi öğretiminde kalıp bir ifade olarak yer etmiştir.

Aslında 20. yy.ın başından itibaren bu teorik akrabalık ilgisi Altay dilleri ile sınırlandırılmıştır. Zira Altay Dilleri Teorisi'nin kurucusu sayılan Ramsted, ses denkliklerinden hareketle (Türkçede z=Çuvaşçada r; Türkçede ş=Çuvaşçada l) Türkçe ile Çuvaşçanın akrabalığını ortaya koyan W. Schott'un tespitlerini de kaynak olarak Ural ve Altay dillerinin akraba diller olmadıklarını, Altay dillerinin ayrı bir grup teşkil ettiğini ortaya koymuştur (Tavkul, 2003: 23). Ancak yine de bugüne değin Türk dili tarihinin öğretiminde sözü edilen kalıp ifadenin kullanımına yaygın olarak devam edilmiş ve Türk dilinin kaynağına ilişkin soruların cevabı olarak *Ural-Altay dil ailesi / grubu* gösterilmiştir⁴. Bu arada Altay dilleri arasındaki bağın da bir köken birliğine işaret etmediğini savunanlar olmakla birlikte (Konuyla ilgili görüşler için bk. Tuna, 1992: 7-58; Temir, 1992: 3-7; Clauson, 2004; Korkmaz, 2003: LXVIII; Demir-Yılmaz, 2005: 51; Róna-Tas, 2013: 28-35; Gökdağ, 2013a) bugün için Altay dil birliği düşüncesinin yaygın bir inanç hâlini aldığı söylenebilir.

Altayistlerce bu düşünce temelinde oluşturulan şemalarda Türk, Moğol, Mançu, Tunguz dillerinin kaynağı olan bir Ana Altay dili belirlenmiş (Ramsted, Vladmirtsov, Poppe, Street ve Miller'in şemaları); kimi şemalarda Kore (Poppe'nin şeması), kimisinde Kore ve Japon dilleri (Street ve Miller'in şemaları) de bu kaynağa bağlanmıştır. Street'in şemasında Ana Altaycanın kaynağı olarak da farazi Ana Kuzey Asya dili gösterilmiştir (bk. Ercilasun, 2004: 23 vd.).

İşte gerek Türk dili tarihi gerekse Türkçe dil bilgisi çalışmalarında Türk dilinin tarihî gelişim seyrini ortaya koymak için oluşturulan şemalarda büyük ölçüde bu şemalar esas alınmıştır.

Aşağıdaki tabloda bu şemalardan bazıları örneklendirilmiştir:

Tablo 1: Araştırmacılara Göre Türk Dilinin Devirleri

Caferoğlu, 2001: 51.	Heyet, 2008: 47; Akar, 2013: 54; Üstüner, 2015: 43.	Özyetgin, 2006: 3.	Korkmaz, 2003: LXXIV.	Eker, 2006: 108 vd.	Güneş, 2002: 21 vd.	Ercilasun, 2004: 471.	Tekin- Ölmez, 2003: 14.	Róna-Tas, 2013: 42, 49.
1	Altay Devri	Altay Devri	Altay Dil Birliği	Altay Dil Birliği	Ana Altayca	Ana Altayca		<i>Altayca</i>

ailesi değil, bir dil grubu olarak bakmak lazımdır. Bir aile olmak yani bir menşeden çıkmış bulunmak Ural-Altay dilleri için kuvvetli bir ihtimal olmakla beraber henüz kesinleşmiş değildir". Bu görüş, daha sonra yazılan birçok gramer eserinde de tekrar edilmiştir.

⁴ "2. Türkçe köken bakımından aşağıdaki dil ailesinden hangisine mensuptur? A) Hint - Avrupa B) Hami - Sami C) Çin - Tibet D) Ural - Altay E) Bantu" (<http://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/>).

				Dönemi		Dönemi		Devri (Proto Altaic)			
2	En Eski T.5 Devri (Proto Türk)	Eski T. Devri	En Eski T. Devri	İlk Dönemi (Pre-Turkic)	T. Çuvaş-Türk Dil Birliği (Pre-Turkic)	T. Çuvaş-Türk Dil Birliği (Pre-Turkic)	T. Moğol Dil Birliği	Ana T. Dönemi (Proto-Türkic)	İlk T.	İlk T. Devri (Aşağı-yukarı Çağımızın başlarına kadar sürer)	Ana T. Erken AT Geç AT
3	İlk Devri	T. Devri	İlk Devri	T. Devri	Ana T. Dönemi (Proto-T.)	T. Ana T. Dönemi (Proto-T.)	İlk T.	Ön T. Devri (Pre-Türkic)	Ana T.	Ana T. Devri (1-6. yy.lar arası)	Eski T. Erken Eski T. Geç ET I Geç ET II Geç ET III
4	Eski Devri	T. Devri	Eski Devri	T. Devri	Eski Dönemi	T. Eski Dönemi	Ana T.	Eski Devri	Eski T.	Eski T. ve Eski Bulgarca Dönemi (6-11. yy.lar arası)	Orta T. ⁶ Erken Orta T. Geç Orta T.
5	Orta Devri	T. Devri	Orta Devri	T. Devri	Orta Dönemi	T. Orta Dönemi	Eski T.	Orta Devri	Batı T. (Eski Oğuz T., Osmanlı T.), Kuzey	Orta T. ve Orta Bulgarca Dönemi (11-16. yy. arası)	Yeni T. Erken Yeni T. Yeni T.
6	Yeni Devri	T. Devri	Yeni Devri	T. Devri	Yeni (Yeni Yazı Dilleri) Dönemi	T. Yeni Yazı Dilleri Dönemi	Orta T.	Yeni Devri	Doğu T. (Karahanlı T., Harezmi-Kıpçak T., Çağatay T.)	Yeni T. ve Çuvaşça Dönemi (16. yy.dan bugüne kadarki dönem)	Modern T.
7	Modern T. Devri	Modern T. Çağı ⁷	Modern T. Devri	Modern T. Dönemi	Çağdaş Yazı Dilleri ve Lehçeleri	Yeni T.	Modern T. Devri	Bugünkü Türk Yazı Dilleri			
8							Modern Türk Yazı Dilleri				

Tablodaki veriler değerlendirildiğinde şu bilgilere ulaşılır:

a. Korkmaz (2003), Güneş (2002), Caferoğlu (2001) ve onun dönemlendirmesini esas alan Heyet (2008), Akar (2013), Üstüner (2015), Türk dilinin tarihî dönemlerini *Altay Dil*

⁵ T.: Türkçe / Türkçesi.

⁶ Çalışmada, *Türk Dili Tarihinin Ana Dönemleri* başlığında Orta Türkçe ve sonrası için iki farklı yaklaşım sergilenmiştir. Baştaki dönemlendirmede (Eserde Türk dilinin tarihî gelişimi ile ilgili açıklamalar bu dönemlendirme doğrultusunda yapılmıştır.) Orta Türkçe: Erken Orta Türkçe, Geç Orta Türkçe; Yeni Türkçe: Erken Yeni Türkçe, Geç Yeni Türkçe; Modern Türkçe şeklinde bir sıralama yapılmışken, metnin sonundaki dönemlendirmede, son olarak Orta Türkçe zikredilmiş, onu takip eden sayfalar sıralanmamıştır *krş. s. 42 ile 49.*

⁷ Heyet, *Modern T. Çağı* yerine, *Türk Dilinin Reform ve Yeniden Yapılandırma Devri* ifadesini tercih etmiştir.

Birliği Döneminden (Ana Altaycadan) başlatmış ve yedi dönem olarak değerlendirmişlerdir. Benzer yaklaşımı Eker (2006) de sergilemiş, ancak *Ana Altayca* ile *İlk Türkçe* arasında *Türk-Moğol Dil Birliği (MÖ V'inci yy.dan önce)* adlı bir döneme daha işaret ederek Türk dili tarihini sekiz dönem olarak belirlemiştir. Ercilasun (2004) ve Tekin-Ölmez (2003) ise Türk dilinin tarihî dönemlerini *İlk Türkçe Döneminden* başlatmışlardır. Ercilasun, diğer araştırmacılarından farklı olarak *Orta Türkçe Dönemi* ve *Yeni Türkçe Dönemi* biçimindeki adlandırmalar yerine, yön (Batı; Kuzey-Doğu) ve boy / saha (Eski Oğuz / Harezmi...) bildiren sözler üzerinden iki dönemi de kapsayan bir adlandırma yapmış, şemasında başlıca altı döneme yer vermiştir. Tekin-Ölmez (2003) ise *Yeni Türkçe* ve *Çuvaşça Dönemi*'ni, *16. yy.dan bugüne kadarki dönem* şeklinde açıklamış, diğer şemalarda görülen *Çağdaş / modern / bugünkü Türkçe Çağı* gibi bir dönem adına yer vermemişlerdir. Böylece Tekin-Ölmez'in şemalarında beş dönem yer almıştır. Tablodaki dönemlendirmeler içerisinde en farklı olanı Róna-Tas'a (2013) aittir. Zira bu tasnifte Türk dilinin tarihî gelişim seyri başlıca altı dönem halinde bölümlenmiş, bu dönemler de kendi içinde *erken*, *geç* sıfatları ile nitelenen devrelere ayrılmıştır. Diğer araştırmalarda sırasıyla *En Eski, İlk; İlk, Ana* veya *Ana, Ön* sıfatları ile nitelenen dönemler, *Ana Türkçenin* erken ve geç devreleri olarak sunulmuştur. *Eski Türkçenin, Erken Eski Türkçe; Geç Eski Türkçe I, Geç Eski Türkçe II, Geç Eski Türkçe III* şeklinde devrelere ayrılması da bu tasnifi farklı kılan özelliklerdendir.

b. Şemalarda en dikkat çeken husus, *Ana Altayca Dönemi* ile *Eski Türkçe Dönemi* arasındaki iki dönem ile ilgili yaklaşımlardır. Güneş (2002), bu iki dönemi *Ana Türkçe (Proto-Turkic)*, *Ön Türkçe (Pre Turkic)* şeklinde sıralarken Caferoğlu (2001), Heyet (2008), Akar (2013), Üstüner (2015), *En Eski Türkçe (Proto Türkçe)*, *İlk Türkçe* şeklinde; Özyetgin (2006), Korkmaz (2003), Eker (2006), Ercilasun (2004), Tekin-Ölmez (2003), *İlk Türkçe / Çuvaş-Türk Dil Birliği (Pre Turkic)*, *Ana Türkçe (Proto-Turkic)* ve Róna-Tas, *Erken Ana Türkçe, Geç Ana Türkçe* şeklinde sıralamışlardır. Görüldüğü üzere *Ana Altaycadan* sonraki iki dönemi tavsifte araştırmacılar farklı davranmış, bu dönemlerden birincisi için *Ana Türkçe (Proto Turkic)*, *Erken Ana Türkçe, En Eski Türkçe (Proto Turkic)*, *İlk Türkçe* terimleri; ikincisi içinse *Ön Türkçe (Pre Turkic)*, *İlk Türkçe, Ana Türkçe (Proto Turkic)*, *Geç Ana Türkçe* terimleri kullanılmıştır. Böylece gerek Türkçe *ana, ilk* ve *ön* sıfatlarının gerekse İngilizce *pre* ve *proto* işaretleyicilerinin⁸ birbirinin yerine kullanılmasından kaynaklanan bir terim karmaşası meydana gelmiştir.

⁸ Ölmez, Türk dilinin tarihî dönemlerini tavsifte *pre* ve *proto*'nun kimi araştırmacılarca yanlış kullanıldığını, İngilizcedeki *pre-* ön eki için Türkçede *ilk* ve *ön*; *proto-* içinse *ana* sözünün önerilebileceğini belirtmiştir (2003: 69). Gökdağ da benzer görüştedir. Gökdağ'ın konuyla ilgili açıklaması şöyledir: "Varsayımsal, hipotik dönem olan Altay dil birliği döneminden, metinlerle takip edilen ve dilbilimsel ölçütlere göre değerlendirilen Eski Türkçe dönemi arasındaki zaman kesitindeki Türkçenin, Ana Türkçe (Proto Türkçe) dönemi olarak isimlendirilmesi gerekir. Zira bu

Hiç şüphesiz yaklaşım farklılıkları tablodaki verilerle sınırlı değildir. Zira gerek Türk dilinin söz konusu dönemleri ile ilgili tarihlendirmelerde gerekse Türk dilinin tarih içindeki dallanışı ile ilgili adlandırmalarda da önemli yaklaşım farklılıkları göze çarpmaktadır. Aşağıda bu konulara kısaca değinilecektir:

Dönemlerin Tarihlendirilişi

Türk dilinin dönemleri ile ilgili tarihlendirmelerde kaynaklar arasında önemli farklılıklar gözlenmektedir. Aşağıda her bir dönemin tarihî sınırlarına işaret eden farklı tespitlere yer verilmiştir:

1. Altay Devri (Ana Altayca):

“Altay çağının tarihi hakkında **bir tahminde bulunmak olanaksızdır**” (Üstüner, 2015: 43).

“Altay dil birliğinin tarihini tespit etmek mümkün olmamakla birlikte yaklaşık olarak **MÖ 9.000** olduğu tahmin edilmektedir” (Akar, 2013: 54).

“Ana Altayca, en az **1500-2000 yıl önce** Altay dağları ile Mançurya’daki Kingan dağları arasındaki ve çevresindeki bölgelerde göçebe ve avcı topluluklar arasında konuşulduğu varsayılan, elde herhangi bir yazılı belgesi bulunmayan kuramsal dilin adıdır” (Eker, 2006: 108).

“Altayca **MÖ 4000- MÖ 3000**¹⁰” (Róna-Tas, 2013: 49).

2. En Eski Türkçe Devri / İlk Türkçe Devri / Çuvaş-Türk Dil Birliği Devri, Erken Ana Türkçe Devri:

“Türkçenin Ana Altay dilinden ayrıldığı, bağımsız olarak oluşmaya başladığı nazari bir devredir. **Bu devrelerin süreleri veya başlangıç ve bitiş tarihleri konusunda herhangi bir tarihin yüzyıl olarak dahi verilmesi mümkün değildir.** Türkçenin yaşı konusunda yapılan çalışmalar arasında, Sümerce (**MÖ 4000 sıraları**) ile Türkçe arasında ilgi kuranlar bulunduğunu (Tuna 1990) ve bu görüşün kesinleşmesi halinde Türk dili tarihinin bu çağlara kadar götürülebileceği şeklindeki görüşü belirtmek gerekir” (Üstüner, 2015: 44).

“Özellikle Sümerce ile Türkçe arasında kelime alış verişinin olduğu dönem olarak düşünüldürse **MÖ 5000-4000 yıllar** tahmin edilebilir” (Akar, 2013: 54).

dönemin dili; kurulmuş, tasarlanmış bir dildir. Yazılı dilden yazılı olmayan dile genellikle yeniden kurma modeliyle ulaşılır ve çıkarsamalar oluşturulur. ‘Ana Türkçe’ teriminde yer alan ‘ana’ kelimesi ile yeniden kurulmuş (rekonstruksiyon=reconstruction) Türkçeye vurgu vardır” (2013a, 211).

⁹ Alıntılardaki koyulaştırmalar tarafımızdan yapılmıştır.

¹⁰ Araştırmacı, öğrenme kolaylığı açısından dönemlerin sınırlarına işaret eden rakamların yuvarlandığını belirtmiştir.

“Türk-Moğol Dil Birliği (*MÖ* V’inci yy.dan önce); **İlk Türkçe (*MÖ* V’inci yy.-*Milât*)**”¹¹ (Eker, 2006: 108-110).

“**Milattan önceki birkaç bin yıllık dönem**” (Korkmaz, 2003).

“İlk Türkçe (**Başlangıçtan milat sıralarına kadar**)” (Tekin-Ölmez, 2003: 14).

“Ana Türkçe devri: Ana Altaycanın Doğu ve Batı Altayca olmak üzere iki kola ayrıldığı bir devredir. Ana Batı Altaycanın en erken bir devrede (Lexicostatic hesaplama göre **8390 yıl önce**) kök dilden ayrıldığı tahmin edilmektedir. Bu kolun şekillendirdiği dil Türkçedir” (Güneş, 2002: 22).

“Erken Ana Türkçe ***MÖ* 3000- *MÖ* 500**” (Róna-Tas, 2013: 49).

3. İlk Türkçe Devri / Ana Türkçe Devri / Ön Türkçe Devri, Geç Ana Türkçe Devri:

“Bugün bilinen Türk boylarının dillerinin oluştuğu dönemdir. **Zaman olarak *MÖ* X-*MS* IV yüzyıl** olarak tahmin edilmektedir” (Akar, 2013: 54).

“Bu devreyi Ana Türkçe dönemi olarak isimlendirenler, devrenin ***MS* I-V. yüzyılları** kapsadığını düşünürler” (Üstüner, 2015: 44; ayrıca bk. Korkmaz, 2003: LXXIV).

“Ana Türkçe (***Milât-MS* V. yy.**)” (Eker, 2006: 111).

“Ana Türkçe (**1. -6. yüzyıllar**)” (Tekin-Ölmez, 2003: 16).

“Ön Türkçe Devri: ***MÖ* XVII. Yüzyıldan *MS* II. Yüzyıla kadar** devam ettiği sanılan bu devrin sonuna doğru, Türkçe (r-l~z-ş) değişmesi sonucunda lehçelere ayrılmıştır” (Güneş, 2002: 22).

“Geç Ana Türkçe ***MÖ* 500- *MS* 400**” (Róna-Tas, 2013: 49).

4. Eski Türkçe Devri:

“Eski Türkçe: **V-X’uncu yy.** ET (Old Turkic), Köktürkçe (Orhon Türkçesi), Uygurca dönemlerinden oluşmaktadır” (Eker, 112).

“Eski Türkçe Dönemi (**6.-9. Yüzyıllar**)” (Tekin-Ölmez, 2003: 16; ayrıca bk. Caferoğlu; 2001: 53).

¹¹ Eker (2006: 108-110), Ana Altaycayı, bir tarih vermeden Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece ve Japonca Dil Birliği Dönemi olarak belirledikten sonra Türk-Moğol Dil Birliği (*MÖ* V’inci yy.dan önce) şeklinde bir döneme daha işaret eder ve bu dönemi, Japonca ve Korecenin Ana Altay dil birliğinden ayrıldığı, Türk-Moğol-Mançu-Tunguz dil birliğinin sürdüğü dönem olarak açıklar. Daha sonra ise İlk Türkçe’nin tarihini *MÖ* V. yüzyıl ile Milat arası olarak tespit eder.

“Türk dilinin belgelerle takip edilebilen dönemidir. Bu dönem günümüzde bilinen ilk Türk dili belgelerinin yazıldığı yüzyıl olan **MS VI. Yüzyılda başlar, X. yüzyıla kadar** devam eder” (Üstüner, 2015: 44; Ayrıca bk. Özyetgin, 2006: 3).

“Eski Türkçe Çağı: **8. – 10. yüzyıllar**” (Özçelik-Erten, 2012: 33).

“İşte nazari olarak **Miladın ilk asırlarında başladığını kabul ettiğimiz ve ilk ele geçen metinleri sekizinci asra ait olan bu yazı dili 12-13. asra kadar devam etmiş olup** bu devre Türk yazı dilinin ilk devresini teşkil etmektedir” (Ergin, 1985: 13).

“Eski Türkçe Dönemi: **MS VI.-XI.-XIII yüzyıllar**” (Korkmaz, 2003: LXXIV; ayrıca bk. Banguoğlu, 2000: 14).

“Bu devreye gelinceye kadar lehçelere ayrışma sürecini tamamlayan Türkçe, Bu devre içindeki (**MS II. ve XII. yüzyıl arasındaki**) gelişmesini- bir önceki devreye uygun olarak – iki koldan devam ettirmiştir” (Güneş, 2002: 23).

“Eski Türkçe:

Erken Eski Türkçe **400-550**,

Geç Eski Türkçe I **550-700**,

Geç Eski Türkçe II **700-1000**,

Geç Eski Türkçe III **1000-1200**” (Róna-Tas, 2013: 49).

5. Orta Türkçe Devri:

“Türkçe ile ilk İslami metinlerin yazıldığı **XI. yüzyıldan itibaren başlayan ve XV. yüzyıl sonuna kadar** süren döneme ‘Orta Türkçe Dönemi’ adı verilir” (Üstüner, 2015: 44; ayrıca bk. Akar, 2013: 66; Özçelik-Erten, 2012: 34).

“Orta Türkçe **MS X. yy. –MS XV. yy.**” (Eker, 2006: 116; Ayrıca bk. Koç, 1996: 51).

“Orta Türkçe Dönemi (**XII-XV. yüzyıllar arası**)” (Korkmaz, 2003: LXXIV).

“Orta Türkçe Dönemi (**11-16. yy.**)” (Özyetgin, 2006: 3; ayrıca bk. Tekin-Ölmez, 2003: 14).

“**XII. yüzyıldan başlayıp XIV. yüzyıla kadar devam eden** bu devre içinde kullanılan bu Türkçe, tam bir geçiş dönemi Türkçesidir” (Güneş, 2002: 29).

“Orta Türkçe **1200-**” (Róna-Tas, 2013: 49).

6. Yeni Türkçe Devri:

"**XV. yüzyıldan başlayıp XX. yüzyıla kadar** devam eden devreyi ifade eder" (Güneş, 2002: 34).

"Yeni Türkçe (**MS XV. XXI. yy.**)" (Eker, 2006: 116).

"Yeni Türkçe Çağı, Türk dilinin **XVI. Yüzyıldan itibaren XX. yüzyıla kadar** oluşan gelişme ve değişmelerinin yaşandığı dönemdir" (Akar, 2013: 66; ayrıca bk. Koç, 1996: 51; Özçelik-Erten, 2012: 34).

"Yeni Türk Yazı dilleri dönemi (**XV ve daha sonraki yüzyıllar**)" (Korkmaz, 2003: LXXIV).

"Yeni Türkçe ve Çuvaşça Dönemi (**16. yüzyıldan bugüne kadarki dönem**)" (Tekin-Ölmez, 2003: 14); "Yeni Türkçe (Yeni Yazı Dilleri) Dönemi (**16.yy ve sonrası**)" (Özyetgin, 2006: 3).

"Orta Türkçe döneminde kullanılan yazı dillerimizden bir kısmının klasik ve gelişmiş bir yazı dili haline dönüştükleri **16. Yüzyıldan itibaren başlayan** dönem Yeni Türkçe dönemi diye adlandırılmaktadır. **19. Yüzyıl sonuna kadar devam eden** bu dönemde Türk dünyasında batıda Osmanlı Türkçesi, doğuda Çağatay Türkçesi yazı dilleri kullanılmıştır" (Üstüner, 2015: 202).

7. Modern Türkçe Devri:

"Modern Türk Yazı Dilleri (**1911 / 1917-2005¹²**)" (Eker, 2006: 116).

"Modern Türkçe Devri **bugünkü canlı edebi lehçe ve şivelerdir**" (Akar, 2013: 66).

"Modern Türkçe dönemi (**20. yy ve sonrası**)" (Özyetgin, 2006: 3).

"**20. yüzyılın başından günümüze kadar** devam eden bir süreyi kapsar" (Güneş, 2002: 38).

Görüldüğü üzere her bir dönem için birbirini tutmayan az veya çok farklı tarihlendirmeler yapılmıştır. Bu verilere göre, Türk dilinin tarihî dönemlerinin sınırları ile ilgili olarak sorulacak bir sorunun birden çok cevabı olacaktır. Bu durumun alan bilgisi öğretimi açısından bir sorun teşkil ettiği açıktır.

¹² "Modern Türk Yazı Dilleri" devri devam etmektedir. Dönemin son sınırına işaret eden bu 2005 tarihinin sehven verildiğini sanıyoruz.

Türk Dilinin Tarih İçindeki Dallanışı ile İlgili Adlandırmalar

Türk dilinin tarih içindeki dallanışı boy, yer, yön bildiren sözcükler ve türlü ses ve biçim bilimsel göstergelerle adlandırılmıştır. Örneğin, Ana Türkçe, tarihte tesadüf edilen ilk Türk boyu olarak kabul edilen Hunlara isnat edilmiş, Hunca'nın da kendi içinde Kuzey Hunca, Doğu Hunca ve Batı Hunca gibi kollara ayrıldığı, Yakutçanın Kuzey Hun; Çuvaşçanın atası olan Bulgarca'nın Batı Hun, bugünkü Türk Tatar dillerinin de Doğu Hun kolundan geldiği belirtilmiştir (Korkmaz, 2003: LXXV; Üstüner, 2015: 45).

Yine, **Eski Türkçe**, Köktürkçe / Göktürkçe ve Uygurca (1. / ny / ağzı, 2. / n / ağzı, 3. / y / ağzı); **Orta Türkçe**; Doğu Türkçesi (1. Karahanlı Türkçesi, 2. Harezm Türkçesi, 3. Çağatay Türkçesi), Batı Türkçesi (Eski Oğuz Türkçesi / Eski Anadolu Türkçesi: 1. Selçuklular Dönemi, 2. Anadolu Beylikleri Dönemi, 3. Osmanlıcaya Geçiş Dönemi), Kuzey-Batı Türkçesi (Kıpçak Türkçesi: 1. Eski Kıpçakça, 2. Memlük-Kıpçakçası, 3. Ermeni Kıpçakçası) ve **Yeni Türkçe**; Osmanlıca (batıda), Çağatayca (doğuda) şeklinde kollara ayrılmıştır (bk. Caferoğlu, 2001: 51 vd.; Tekin-Ölmez, 2003: 26; Ercilasun, 2004: 59 vd. Korkmaz, 2003: LXXV vd.; Üstüner, 2015: 43 vd.; Berbercan, 2014: 765-783).

Çağdaş / Modern / Bugünkü Türkçe / Türk Dilleri / Lehçeleri de çok sayıda yerli ve yabancı araştırmacı tarafından türlü ölçütlerden hareketle tasnif edilmiştir. Tekin, 1989'a kadarki tasnifleri; *a. Radlof'a kadarki tasnif denemeleri; b. Radlof'un tasnif denemesi; c. Samoyloviç'e kadarki tasnif denemeleri; d. Samoyloviç'in tasnif denemesi; e. Samoyloviç'ten sonraki denemeler.* şeklinde Reşit R. Arat'ın meşhur tasnif denemesi de içinde olmak üzere değerlendirmiş ve sonunda *Modern Türk dil ve lehçelerini* şu fonetik ölçütleri esas alarak sınıflandırmıştır: *1. r // z ve l // ş ses denklikleri; 2. Söz başındaki h- foneminin durumu; 3. Söz içi ve sonundaki / d / foneminin durumu; 4. Çok heceli sözlerin sonundaki -ığ / -ig ses gruplarının durumu; 5. Tek heceli sözlerin sonundaki -ağ ses grubunun durumu; 6. Söz başındaki t- foneminin durumu* (Tekin, 1989: 141-168).

Benzer şekilde Tavkul, daha önce yapılmış tasnif denemelerini sıralamış, Tekin'in belirttiği ölçütler doğrultusunda Türk dil ve lehçelerinin şu 12 gruba ayrılabileceğini belirtmiştir: *1- r / l grubu: Çuvaşça. 2- Kelime başındaki h sesini koruyan grup: Halaçça. 3- atah grubu: Dolgan diyalekti ile birlikte, Yakutça. 4- adak grubu: Karagas diyalekti ile birlikte Tuva Türkçesi. 5- azak grubu: Hakasça (Abakan diyalekti). 6- tağlığ grubu: Kuzey Altay diyalektleri, aşağı Tuba, aşağı Çulım, Kumandu lehçeleri. 7-tülu grubu: Güney Altay diyalektleri (Telengit, Televüt). 8- tölü grubu: Kırgızca. 9- tağlık (Çağatay) grubu: Özbekçe ve yeni Uygurca. 10- tavlı~tavlu (Kıpçak) grubu: Kazan Tatarcası, Başkurtça, Kazakça, Karakalpakça, Nogayca, Kumukça, Karaçay-Malkarca, Karaimce, Baraba Tatarcası, Kırım*

Tatarcası. 11-tağlı grubu: Çin'de konuşulan Salar diyalekti. 12- dağlı (Oğuz) grubu: Türkiye Türkçesi, Azerice, Türkmençe, Harezm Oğuz diyalekti (2003: 23-32).

Çağdaş / modern / bugünkü Türkçe / Türk Dilleri / Lehçeleri için yapılan ses ve biçim bilgisi esaslı bu tasniflerin yanı sıra boy ve coğrafya esaslı tasnifler de yapılmıştır. Özyetgin'in, benzer özellikteki tasnifleri de göz önünde bulundurarak sunduğu aşağıdaki tasnif bu türdendir:

1. Güney-Batı Türk ~ Oğuz Türk Lehçeleri (1. Türkiye Türkçesi, 2. Azerice, 3. Gagauzca, 4. Türkmençe, 5. Horasanca), **2. Güney-Doğu ~ Uygur ~ Karluk Lehçeleri** (1. Özbekçe, 2. Uygurca, 3. Sarı Uygurca, 4. Salarca), **3. Kuzey-Batı ~ Kıpçak Türk Lehçeleri** (1. Tatarca, 2. Başkurtça, 3. Kırgızca, 4. Kazakça, 5. Karakalpakça, 6. Nogayca, 7. Karaçay-Balkarca, 8. Kumukça, 9. Karayımce, 10. Kırım Tatarcası), **4. Kuzey-Doğu ~ Sibiry Türk Lehçeleri** [1. Yakutça (Sahaca), 2. Tuvaca, 3. Hakasça, 4. Altayca], **5. Çuvaşça, 6. Halaçça** (Özyetgin, 2006; Ayrıca bk. Buran-Alkaya, 2012: 44 vd.).

Türkçe bugün 200 milyonu aşan konuşur sayısı ile dünyada en fazla konuşanı bulunan diller arasında beşinci sırada olup milyonlarca kilometrelik geniş bir alanda konuşulmaktadır. Geniş bir konuşur kitlesi ve yayılım alanına sahip Türk dili, 20 civarında yazı dili olarak kullanılan lehçeye sahiptir (Akalin, 2009: 202; Demir-Yazıcı, 2012: 177). Türkçenin yazı ve / veya konuşma dili olarak kullanılan lehçelerinin bilimsel temelli bir tasnifinin yapılması konunun daha sağlıklı öğrenilebilmesi / öğretilbilmesi açısından önemlidir. Ancak birçok araştırmacıya göre henüz matlup tasnife ulaşamamıştır, dolayısıyla tasnif sorunu devam etmektedir (bk. Samoyloviç, 2007; Benzing- Menges, 1988; Tekin, 1989; Özyetgin, 2006; Buran-Alkaya, 2012: 44; Demir-Yılmaz, 2005: 5). Bu yazının konusu, Türk dilinin tarihî dönem adları ile ilgili olduğundan tasnif sorunu konusunda daha fazla ayrıntıya girilmeyecek, bu soruna ve onun çözümüne yönelik şu iki tespitle yetinilecektir:

Türk dil ve diyalektlerinin tasnifi sorunu, Türk dil biliminin bugüne kadar doyurucu ve kandırıcı bir şekilde çözümlenmemiş ve aydınlığa kavuşturulmamış sorunlarından biri, belki de birincisi ve en önemlisidir. Geçen yüzyılın başlarından son zamanlara kadar yapılmış olan yirmiyi aşkın tasnif denemesi, aralarında başarılı olanları bulunmakla birlikte, genellikle karışık, çelişkili, eksik ve hatalı olup ihtiyaca cevap vermekten uzaktır. Son yıllarda İran'da arkaik özellikler gösteren bir Türk dilinin, Halaççanın, keşfedilmiş olması işi büsbütün karıştırmış, Türk dil ve diyalektlerinin yeniden tasnif edilmesini, hiç değilse yürürlükte olan tasniflerin bir kez daha gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır (Tekin, 1989: 141).

Birleştirmeden çok ayırma düşüncesiyle yola çıkan, ortaklıklardan çok farklılıkları öne çıkaran bakış açılarıyla, bu sorunun çözülmesi mümkün değildir. Türk

lehçelerinin tam ve bilimsel bir tasnifinin yapılabilmesi için; 1. Her lehçenin dil bilgisi bakımından ayrıntılı olarak incelenmesi, 2. Lehçelerin bütün yönleriyle karşılaştırılması, birleşen ve ayrılan yönlerinin ortaya konması, 3. Lehçelerde görülen dil özelliklerinin, o lehçeyi konuşan boya ait olup olmadığının, tarihî ve etnolojik araştırmalarla tespit edilmesi, 4. Her lehçenin en eski ve en yeni dil malzemesinin karşılaştırılması ve böylece, o lehçenin tarihî gelişimi ile eğiliminin tespit edilmesi gerekir. Günümüzde bu yönde önemli çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Ancak sorunu bütünüyle çözmek için daha yapılması gereken çok şey vardır (Buran-Alkaya, 2012: 44).

2. Türk Dilinin Tarihî Dönemlerini Adlandırma Sorunu

Türk dilinin bin yıllar süren yolculuğunda kimi özellikli dönemleri vardır. Bir ana dilin lehçesi olarak var olması; içinde bulunduğu dilden ayrılıp bağımsız bir dil haline gelmesi; ilk yazılı vesikalarını vermesi; yer değiştirme, yayılma, yeni kültür atmosferleri ile etkileşime girme gibi türlü siyasal ve sosyal etkenler sonucu bir iç değişim ve dönüşüm süreci yaşaması ve böylece kendini var eden maddi ve manevi unsurlara göre renkler kazanıp dallanması, Türk dilinin özellikli dönemlerindedir.

Daha önceki bölümde belirtildiği gibi araştırmacılar bu dönemleri ve dönem içindeki dallanmaları çeşitli şekillerde adlandırmışlardır. Dönemlerin adlandırılma yöntemleri ve kimi dönem adları yer yer değerlendirme konusu olmuş¹³ ancak bu değerlendirmeler Türk dillerinin / lehçelerinin tasnifi konusu kadar derinlikli olmamıştır. Dolayısıyla Türk dilinin tarihî dönemlerini adlandırmak için kullanılan göstergeler gösteren-gösterilen ilişkisi ve hiyerarşik ilişki düzeni açısından yeterince tartışılmamıştır.

¹³ Dönemlerin adlandırılma yöntemini değerlendirenlerden biri, Samoyloviç'tir (2007: 176). Ona göre adlandırma sistemlerinin kabul olunabilirliği önemlidir. Akraba dil ve lehçelerin, yer aldığı bölgelerdeki ülkelere göre *Kuzey, Güney* şeklinde işaretlenmesi, büyük anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Buna karşılık, dönemlerin *Eski, Orta, Yeni Çağ* şeklinde tarihsel bir bakış açısıyla ele alınması daha uygundur. Adlandırmaların *Hun devri öncesi, Moğol devri öncesi, Moğol devri sonrası* örneklerindeki gibi evrim nitelikli olayların gelişimine imza atan Türk boylarına göre yapılabilmesi de mümkündür. En yakın akraba dillerin grupları ise, farklılaştırıcı lengüistik belirtilere göre ve durum elverişli ise daha net bir ifade için bölgedeki devlet adlarıyla ve söz konusu gruptaki temel dil veya lehçeye göre işaretlenmelidir. Sözelimi, *ol- lehçeleri, Güneybatı, Türkmen grubu*" gibi.

Dönem adları ise daha çok kapsamı açısından tartışılmıştır. *Orta Türkçe, Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi* tartışılan terimlerden (bk. Berbercan, 2014). Bunlardan en çok tartışılanının *Eski Anadolu Türkçesi* olduğu söylenebilir. Ercilasun'un *Eski Anadolu Türkçesi* terimi ile ilgili tespiti şöyledir: "Önceleri konuşma dili olarak kullanılan Oğuz ağzı 13. yüzyılda Azerbaycan ve Anadolu'da yazı dili hâline gelmiştir. Batı Türkçesi yazı dili, 13.yüzyıldan 15. yüzyıl sonlarına dek Azerbaycan, Anadolu, Irak, Suriye ve Balkanlarda tek yazı dili olarak kullanıldı. Bu döneme araştırmacılar çeşitli adlar vermektedirler. Başlangıçta özellikle bazı Avrupalı bilginler **Altosmanische (Eski Osmanlıca)** terimini kullandılar. Türkiye'de Eski Osmanlıca terimi Saadet Çağatay tarafından kullanıldı (Çağatay 1944, 1947). Ancak bu terim yaygınlaşmadı. En yaygın terim **Eski Anadolu Türkçesi** terimidir. 15. Yüzyıldaki Balkanlar sahasını içine almadığı için bu terime Faruk K. Timurtaş itiraz etti ve 15. yüzyılın gramerini yazdığı eserinde **Eski Türkiye Türkçesi** terimini kullandı. Biz Azerbaycan'ı dışarda bıraktığı için bu terime de itiraz ediyor ve **Eski Oğuz Türkçesi** terimini teklif ediyoruz. Oğuz Türkçesinin yazı dili olmadan önceki dönemine de **Ana Oğuz Türkçesi** demek yerinde olacaktır" (Ercilasun, 2004: 433).

Bu bölümde Türk dilinin tarihî dönemleri için kullanılan adlar, gösteren-gösterilen ilişkisi ve hiyerarşik ilişki düzeni açısından tartışılacaktır.

Türk dilinin tarihî dönemleri için yaygın olarak kullanılan adlar şunlardır:

1. Altay Devri,
2. En Eski / İlk / Ana / Erken Ana Türkçe Devri (Pre Turkic / Proto Turkic)
3. İlk / Ön / Ana / Geç Ana Türkçe Devri (Pre Turkic / Proto Turkic)
4. Eski Türkçe Devri
5. Orta Türkçe Devri
6. Yeni Türkçe Devri
7. Çağdaş / Modern / Bugünkü Türkçe Devri / Türk Dilinin Reform ve Yeniden Yapılandırma Devri

Bu adların tanımlayıcı öğelerinin sözlük anlamları şöyledir¹⁴:

Altay: *Yüksek dağ* (<http://www.tdk.gov.tr>), *altın dağ* < *al:* *altın* + *tay:* *tağ / dağ* (<https://tr.wikipedia.org/wiki>) *vb.* şekillerde anlamlandırılan *Altay*, Orta Asya'da kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan bir dağ silsilesini ve bu dağları kapsayan bölgeyi karşılayan coğrafik özel bir addır. Altay bölgesi Türklerin ana yurdu sayılmaktadır (Ercilasun, 2004: 34; Kurat, 2013: 422; Róna-Tas, 2013: 28; <https://tr.wikipedia.org>).

Eski: *sf.* 1. *Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan, yeni karşıtı.* 2. *Önceki, sabık.*

İlk¹⁵: *sf.* 1. *Zaman, sıra, yer ve önem bakımından ötekilerden önce gelen, son karşıtı.* 2. *a. Herhangi bir şeyin en önde olanı, önce geleni. (...)* 3. *zf. Birinci olarak, en başta.*

Ana: *a.* 1. *Anne.* 2. *Yavrusu olan dişi hayvan. (...)* 7. *sf. Temel, asıl, esas.*

Ön: *a.* 1. *Bir şeyin esas tutulan yüzü, arka karşıtı. (...)* 6. *Önce olan, ilk.*

Orta: *a.* 1. *Bir şeyin kenarlarından merkeze doğru yaklaşık olarak aynı uzaklıkta olan yer.* 2. *Başlangıcı ile bitimi arasında eşit uzaklıkta olan süre.* 3. *Bir şeyin eşit olarak ayrılabilceği bölüm. (...)* 10. *sf. Her iki yanında kendi türünden aynı nitelikte nesnelere, durumlar bulunan.* □

¹⁴ Madde başları için verilen bütün anlamlar değil, dönem adlarına kaynaklık edebileceği veya dönem adları ile ilgili olabileceği düşünülen anlamlar, örneksiz olarak alıntılanmıştır.

¹⁵ Ayverdi'ye göre *ilk* kelimesi şöyle şekillenmiştir: *il (ön)+ki>ilki (önde olan, önce yapılan)>ilk (İyelik eki sanılan sondaki 'i' zamanla düşmüştür.)* (2006: 1388. Ayrıca bk. Gülensoy, 2007: 432).

Erken: *zf. 1. Vaktinden önce, alışılan zamandan önce, er, geç karşıtı: (...) 2. Sabahın ilk saatlerinde: (...).*

Geç: *sf. 1. Belirli zamandan sonra olan: (...) 2. zf. Kararlaştırılan, beklenen veya alışılan zamandan sonra, erken karşıtı: (...).*

Yeni: *sf. 1. Kullanılmamış olan, eski karşıtı. 2. Oluş veya çıkışından beri çok zaman geçmemiş olan. 3. En son edinilen.(...) 7. Daha öncekilerden farklı olan. 8. zf. Biraz önce, çok zaman geçmeden.*

Modern: *Fr. Moderne. sf. 1. Çağdaş. 2. Çağcıl.*

Çağdaş: *sf. 1. Aynı çağda yaşayan, çağcıl, asri, muasır. □2. Bulunulan çağın anlayışına, şartlarına uygun olan, çağcıl, uygarca, modern, asri.*

Bugünkü: *sf. Bugüne özgü, bugün olan, bugün yapılan.*

Reform: *Fr. réforme a. Düzeltme.*

(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts, Ayrıca bk. Ayverdi, 2006).

Sıralanan tanımlayıcı ögelerin *temel kavram alanlarına* göre dağılımı şöyledir:

Altay: coğrafya.

Eski, İlk, Erken, Geç, Yeni, Çağdaş / Modern / Bugünkü: zaman / tarih.

Ön, Orta: mekan / uzam.

Ana: hayat (veludiyet, kaynaklık).

Reform: toplum- siyaset.

Değerlendirme

1. Bu bilgilere göre, Türk dilinin tarihî dönemlerini resmetmek üzere oluşturulan hiyerarşik düzende kavramsal denklik bulunmamaktadır. Zira temel anlamları itibari ile kavram alanları farklı unsurlar (coğrafya, zaman / tarih, mekân / uzam, hayat, toplum-siyaset) aynı şemanın denk ögeleri olarak sunulmaktadır.

2. Dönem adları kavramsal değerleri / gösterilenleri açısından birbirini yeterince sınırlayacak nitelikte değildir. Bu durumun başlıca nedenleri olarak şunlar sayılabilir:

a. Dönemleri karşılayan adların kavram alanı farklılığı:

Örneğin, *Altay*; *en eski / ilk; ana / ön; orta* sıfatları aynı kavramın farklı mertebelerini karşılamadıklarından birbirlerini sınırlayacak nitelikte değildir. Buna binaen söz konusu kavramlardan bazıları birbirinin içinde rahatlıkla yer bulabilecek özelliktedir. Örneğin, *Altay*'ın içinde *en eski*'den *yeni*'ye uzanan bir silsile olabileceği gibi *en eski / ilk; ana / ön* ve *orta*'nın içinde de bir *Altay* dalı yer bulabilir.

b. Farklı dönemleri karşılayan adların terim olarak anlamdaşlığı / yakın anlamlılığı¹⁶:

En, Türkçenin alternatifsizliği işaretleyen temel sınırlayıcılarından. *En eski, daha eskisi yok* demek olup ilk örneğe vurgu yapmaktadır. *İlk* ve *ön* de hiyerarşik düzenin birinci (ilk) örneğine işaret etmektedir. Bu bakımdan *ilk* ve *ön*, *en eski* ile anlamdaş, en azından yakın anlamlı durumdadır. Aradaki fark, *en eski*'deki *en*'in pekiştirme nüansından ibarettir. Aynı şekilde *ana* da *temel, esas, kaynak* anlamlarıyla *en eski, ilk* ve *ön* göstergeleri ile aynı noktaya vurgu yapmaktadır. Aradaki ayırtı sadece *en*'in pekiştiriciliği ve *en eski, ilk* ve *ön* göstergelerinin *ana*'dan farklı olarak *sıra / derece* anlam birimeği içermeleridir.

Türk dili tarihi dönemlendirilirken aynı sıfatların *en eski=ilk=ana=pre=proto ≠ ilk=ana=ön=pre=proto* şeklinde farklı araştırmacılar tarafından farklı dönemler için kullanılması da büyük ölçüde bu anlamdaşıktan / anlam yakınlığından kaynaklanmış olmalıdır. Zira aynı sıfatların farklı dönemler için rahatlıkla kullanılmış olması, o sıfatların kavramsal olarak bir döneme hasredilecek efradını cami, ağyarını mani sıfatlar olmadığını göstermektedir.

Aynı şekilde *yeni* ile *çağdaş / modern / bugünkü* göstergeleri yakın anlamlı olup aynı kavram alanını paylaşmaktadır. Dolayısıyla, *çağdaş / modern / bugünkü*'nin öncesindeki devri imgelemek üzere kullanılan *yeni*, söz konusu kavramların eskisi anlamına gelmemekte, *yeni*'nin onlardan farklı bir devri sezinetmesi güç görünmektedir.

3. Türk dilinin tarihî dönemleri hiyerarşisinde derecelendirme ve zıtlık açısından düzensizlik bulunmaktadır. Zira *en eski*'nin öncesinde bir devir daha yer almakta (*Ana Altayca*), sonrasında da *eski* değil, *ilk, ana* vb. gelmektedir. Böylece *en* zarfı anlamsızlaşmakta, derecelendirme açısından sorun oluşmaktadır. Ayrıca, zaman hattının bir ucunda *en eski*'nin bulunması mantıksal açıdan diğer ucunda *en yeni*'yi gerekli kılmakta, ancak mevcut şemalarda böyle bir adlandırmaya rastlanmamaktadır.

Hiyerarşik düzen açısından bir diğer sorun da 7 dönemlik şemada *orta* sıfatının 5. sırada yer almasında görülmektedir. Sözlük anlam(lar)ı ile ister mekân / mesafe, ister zamanla ilgili olsun, *orta*, eşit dilimlerin geçiş noktasına işaret etmektedir. *Eski* ile *yeni*'nin geçiş devresini

¹⁶ Yakın anlamlı terimlerin farklı bilgileri / kategorileri karşılamak üzere kullanımından kaynaklanan sorun, Türk dilinin tarihî devirlerinin adlandırılması ile sınırlı değildir. Gerek edebiyat gerekse dil bilgisi terimlerinde de benzer sorunlar gözlenmektedir. Örnek olarak bk. Köksal 1998; Gökdağ, 2013b.

teşkil ettiği var sayılarak yerinin uygun olduğu düşünülse de şemanın bütünü göz önüne alındığında *orta*'nın bulunduğu yer, onun sözlük anlam(lar)ına ve dolayısıyla şemanın hiyerarşik düzenine uygun düşmemektedir. Diğer yandan dildeki değişim ve dönüşümler, bugünden yarına gerçekleşmediğine göre, mantiken birbirini takip eden bütün devirler arasında birer geçiş devresinin / orta devrenin olması gerekmektedir. Ancak şemalarda bir tane *orta devir* yer almaktadır.

4. Göstergelerin genel olarak zamana ilişik olması, adlandırmada en önemli sorunu oluşturmaktadır. Zira *eski-yeni- çağdaş / modern / bugünkü* gibi zamana ilişik kavramlar¹⁷, zamanın akışında dönüşmekte, *eski'nin* alanı genişleyerek bütün *yeni-çağdaş / modern / bugünkü*'ler *eski*'leşmektedir.

Bugün Türk dili tarihi öğretiminde, bazı istisnai kullanımlar hariç tutulursa, *Eski Türkçe* ile Türkçenin ilk yazılı belgelerinin verildiği *Köktürk* ve *Uygur Türkçeleri* kastedilmektedir. *Osmanlı Türkçesi* ise *Çağatayca* ile birlikte *Yeni Türkçe* dönemi içinde değerlendirilmektedir. Oysa bugün 15 / 16-19. / 20. yy.lar arasını yeni olarak sunmak, *yeni* göstergesinin hiçbir anlam birimciği ile örtüşmemektedir. Zira 21. yy.dakiler için bu dönem artık mazi olmuş, *eski*'nin sınırı 20. yy. sonuna kadar genişlemiştir. Kaldı ki *eski* göstergesi *Köktürk* ve *Uygur Türkçelerine* has kalmamış *Eski Anadolu Türkçesi / Eski Türkiye Türkçesi / Eski Osmanlıca* şeklinde daha sonraki dönem(ler) için de kullanılmıştır. Dolayısıyla bugün *eski* sözü sadece *Köktürk* ve *Uygur Dönemlerine* hasredilemeyeceği gibi, Osmanlıcanın da *Yeni Türkçe Dönemi* olarak takdimi mümkün görünmemektedir. Başta yazısı olmak üzere birçok kültürel değeri ile *eskiyi* hatırlatan ve *eski* kabul edilen bir dönemi *yeni* olarak sunmak ancak anakronik bir yaklaşım sayılabilir. Aynı şekilde günümüzde küreselleşme ve elektronik haberleşme olgularının neden olduğu değişimler göz önüne alındığında *çağdaş / modern / bugünkü* sıfatları ile nitelendirilen Türkçenin de dilin tabiatı gereği gün geçtikçe başkalaşacağı, en fazla bir asır sonraki Türkçeye göre *eski* sayılacağı açıktır.

Zaman kavramının çağrışım alanında bulunan *erken* ve *geç* sıfatlarının devirleri adlandırmada tanımlayıcı olarak kullanılması da tartışılmalıdır. Zira temel anlamları itibari ile bir olay, durum vb.nin *zamanından önce* ve *zamanından sonraki* zıt noktalara işaret eden bu kavramlar, dil tarihi için muayyen bir sınır belirtmede yetersizdir. *Neye göre ve ne kadar erken?*, *Neye göre ve ne kadar geç?* soruları, erken ve geç tanımlayıcıları ile oluşturulan adlarda cevabını bulamamaktadır. *Geç Eski Türkçe I*, *Geç Eski Türkçe II*, *Geç Eski Türkçe III*,

¹⁷ Bu tür kavramlar; *Eski Türk Edebiyatı / Klasik Türk Edebiyatı; Yeni Türk Edebiyatı / Modern Türk Edebiyatı / Son Çağ Türk Edebiyatı / Çağdaş Türk Edebiyatı...* şeklinde Türk edebiyatının dönemlendirilmesinde / tasnifinde de kullanılmaktadır. Gerek Türk Edebiyatının genel tasnif sorunu gerekse söz konusu kavramların Türk edebiyatının dönem adlarında kullanımı ile ilgili sorunlar çeşitli çalışmalarda dile getirilmiştir (Örnek olarak bk. Acehan, 2011: 583-596; Gökdağ, 2013c: 85-90).

örneğinde olduğu gibi bir devirde üç ayrı *geç* devrenin kabulü de bunu göstermektedir. Hal böyleyken bir Türkçe konuşurunun / bir Türk Dili Tarihi öğren(i)cisinin, *Geç I, Geç II, Geç III*, şeklindeki bir derecelendirmeyi / sıralamayı *geç* göstergesinin sözlük anlamları ile bağdaştırması ve bunu rahatlıkla kavraması kolay görünmemektedir.

Genel Sonuç

Buraya kadar sunulan bilgilerden şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

1. Türk dilinin tarihî dönemleri için belirlenen zaman aralıkları kaynaktan kaynağa değişmektedir.
2. Türk dilinin tarihî dönemlerini resmetmek üzere oluşturulan hiyerarşik düzenlerde;
 - a. Aynı adlar farklı dönemler için kullanılmıştır.
 - b. Adlar arasında kavramsal denklik yeterince bulunmamaktadır.
 - c. Dönem adları kavramsal değerleri / gösterilenleri açısından birbirini yeterince sınırlayacak nitelikte değildir.
 - d. Türk dilinin tarihî dönemleri hiyerarşisinde derecelendirme ve zıtlık açısından düzensizlik bulunmaktadır.
 - e. Göstergeler, genel olarak zamana ilişik olduğundan, süreç içerisinde anlamsızlaşmaktadır.

Bu durum, Türk dili tarihinin öğrenimi ve öğretimi açısından sorun teşkil etmektedir. Buna Türk lehçelerinin tasnifi sorunu da eklendiğinde sorunun çapı daha da büyümektedir.

Öneri

Terimler, herhangi bir alanla ilgili özel bir bilgiyi karşılamak üzere; genel dilden seçme, türetme, birleştirme ve başka dilden alıntılama gibi yollarla elde edilen (Bu konuda geniş bilgi için *bk. Zülfikar, 1991*), büyük ölçüde nedenli göstergelerdir. Terimler sanat yapmak için değil, bir alanla ilgili özel bir bilgiyi öğretmek içindir. Buna herhangi bir sanat dalı ile ilgili terimler de dâhildir.

Terimler, efradını cami, ağyarını mani olmalı, çok anlamlılık terimler için bir kusur sayılmalıdır. Terimlerin kullanım nedenleri sezilmeli, sözlük anlamları ile terim olarak karşılık geldikleri anlam arasındaki bağ, güçlü olmalıdır.

Bu yazıda ortaya konulan bütün veriler değerlendirildiğinde, Türk dilinin tarihî dönem adlarının bu özellikleri yeterince taşımadığı, anlamca birbirine yakın, zamanla anlamsızlaşan

görece sıfatların kalıcı adlar için yeterli kavramsal netliği oluşturamadığı, dolayısıyla öğrenim ve öğretim açısından sorunlu olduğu açıktır. Çok özellikli uzun dönemlerin birer tanımlayıcı sıfatla sağlıklı bir şekilde ifade edilmesinin de güçlüğü ortadadır.

Sorunun çözümü için önerimiz şudur:

Akılda tutulması güç, dönemleri tanımlamada yetersiz bu adlandırmaların yerine daha sade bir adlandırma yapılmalıdır. Türkçenin tarih içindeki yolculuğunda özellikli kaç döneminin olduğu düşünülüyorsa bu özellikli dönemler *Türk Dilinin (Tarihî) Dönemleri* başlığında; 1. Dönem, 2. Dönem, 3. Dönem... şeklinde sıralanmalı, sıralanan dönemlerin her birinde Türkçenin hangi sahalarda konuşulduğu, hangi kültürlerle etkileşim halinde olduğu; ses, yapı, söz dizimi, söz varlığı gibi yönlerden ne tür özellikler taşıdığı, kısaca o dönemdeki iç ve dış tarihî özellikleri açıklanmalıdır.

Dönem içi dallanmalarla ilgili adlandırmalara gelince; yayılım alanları (batı, doğu, kuzey, güney...) ve boy adları (Oğuz, Karahanlı, Kıpçak...) başta olmak üzere türlü temel kavramlar esas alınarak yapılan adlandırmalara devam edilebilir. Ancak şemalaştırmada kavramsal denklige dikkat edilmeli, yönle yön, boyla boy vs., genelden özele denkleştirilmelidir.

Kaynaklar

- ACEHAN, A. (2011). Yeni Türk Edebiyatının Devirleri ve Genç Türk Edebiyatı Birliği. *Turkish Studies*, 6 / 1, 583-596.
- AKALIN, Ş. H. (2009). Türk Dili: Dünya Dili. *Türk Dili*, 687, 195-204.
- AKAR, A. (2006). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- AYVERDİ, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- BANGUOĞLU, T. (1964). Eski Türkçe üzerine. *TDAY Belleten*, 77-84.
- BANGUOĞLU, T. (2000). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAZIN, L. (1988). Türk Dillerinin Müşterek Tarafları ve Temayülleri. *Tarihî Türk Şiveleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 15-30.
- BENZING, J. ve MENGES, K. H. (1988). Türk Dillerinin Sınıflandırılması. *Tarihî Türk Şiveleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1-14.
- BERBERCAN, M. T. (2014). Türk Yazı Dilinin Tarihî Dönemleri ve Orta Türkçenin Yeri Meselesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 17, 765-783.
- BİLGEGİL, M. K. (2009). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- BURAN, A. ve ALKAYA, E. (2012). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- CAFEROĞLU, A. (2001). *Türk Dili Tarihi I-II*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- CLAUSON, G. (2004). Altay Teorisinin Leksikoistatistiksel Bir Değerlendirmesi (Çeviren: İsmail ULUTAŞ). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 153-174.

- DEMİR, N. ve YAZICI, N. (2012). En Güçlü Çağında Türk Dili: Genel Değerlendirme ve Beklentiler. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, 1, 175-197.
- DEMİR, N. ve YILMAZ, E. (2002). Ural-Altay Dilleri ve Altay Dilleri Teorisi. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. I, 394-402.
- DEMİR, N. ve YILMAZ, E. (2005). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ECKMANN, J. (2009). *Çağatayca El Kitabı* (Çeviren: Günay KARAAĞAÇ). İstanbul: Kesit Yayınları.
- EDİSKUN, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKER, S. (2006). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN, M. (1985). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- GABAIN, A. Von (2000). *Eski Türkçenin Grameri* (Çeviren: Mehmet AKALIN). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GENCAN, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖKDAĞ, B. A. (2013a). Ana Türkçe Dönemi. *Yeni Türkiye*, 55, 208-219.
- GÖKDAĞ, B. A. (2013b). Türkçe Sıfatların Öğretiminde Terim Seçimi. *Yeni Türkiye*, 55, 699-705.
- GÖKDAĞ, B. A. (2013c). “Klâsik Türk Edebiyatı” Terimi Üzerine (“Klâsik” Kelimesinin Semantiğinden Hareketle). *Muzaffer Akkuş Armağanı*, Konya: Kömen Yayınları, 85-90.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜNEŞ, S. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İzmir: Altındağ Matbaası.
- HEYET, C. (2008). *Türk Dilinin Ve Lehçelerinin Tarihi Seyri* (Çeviren: Mürsel ÖZTÜRK). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- JOHANSON, L. (2001). Türk Dünyasının Sınırları: Türk Topuluklarının Gelişmesinde Bağlayıcı Ve Ayırıcı Unsurlar (Çeviren: Nurettin DEMİR). *Türkbilig*, 2, 168-177.
- KARAAĞAÇ, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KOÇ, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÖKSAL, M. F. (1998). Belâgat Kitaplarında İki Sanat: Tecâhül-İ Ârif-İstifhâm. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 7, 83-97.
- KURAT, A. N. (2013). Türk Tarihinin Karanlık Devri (Yayıma Hazırlayan: Serkan ACAR). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2, 417-428.
- KURT C. vd. (2012). *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Öğretmen Kitabı 1* (Editör: N. Engin UZUN). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ÖLMEZ, M. (2003). Türkçe'nin ve Türk Dillerinin Yaşı Konusu. *Toplum ve Bilim*, 96, 62-74.
- ÖNER, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi (Tatar, Kazak ve Kırgız Lehçeleri Karşılaştırmalı Grameri)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- ÖZÇELİK, S. ve ERTEN, M. (2011). *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Diyarbakır.
- ÖZKAN, M. (2000). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- ÖZYETGİN, M. (2006). Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı. (Conference) *Chinese Academy of Social Science, Sino-Foreign Relationship Department of Institute of History, Beijing (CHINA)* (23 January 2006). www.eurasianhistory.com.
- RÓNA-TAS, A. (2013) *Türkolojiye Giriş* (Çeviren: İsa SARI). Ankara: Nobel Yayınları.
- SAMOYLOVİÇ, A. (2007). Türk Dillerinin Sınıflandırılmasına Dair Bazı Eklemeler (Çeviren: Mehman Musaoğlu). *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1, 175-184.
- SEBEOK, A. T. (1993). Ural Altayca'nın Anlamı (Çeviren: Günay KARAAĞAÇ). *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, VII, 195-214.
- TAVKUL, U. (2003). Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler. *Kırım Dergisi*, 12 / 45, 23-32.
- TEKİN, T. (1989). Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi. *Erdem*, 13, 141-168.
- TEKİN, T. ve ÖLMEZ, M. (2003). *Türk Dilleri-Giriş*. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat Yayınları.
- TEMİR, A. (1992). Ural-Altay Dilleri Teorisi. *Türk Dünyası El Kitabı 2. Cilt Dil-Kültür-San'at*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 3-7.
- TUNA, O. N. (1992). Altay Dilleri Teorisi. *Türk Dünyası El Kitabı 2. Cilt Dil-Kültür-San'at*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 7-58.
- UĞURLU, M. (2004). Oğuzca ve Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi. *Turkish Studies*, 6 / 1, 123-154.
- ÜSTÜNER, A. (2015). *Türkçenin Tarihî Gelişmesi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- ZÜLFİKAR, H. (1991). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [http://odsgm.meb.gov.tr / kurslar /](http://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/)
- [http://www.tdk.gov.tr / index.php?option=com_bts&view=bts](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts)
- <https://tr.wikipedia.org>.